

FRANCIS ALLAN

HET EILAND TEXEL EN
ZIJNE BEWONERS

Francis Allan
Het Eiland Texel
en Zijne Bewoners

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=24175668

Het Eiland Texel en Zijne Bewoners:

ISBN <http://www.gutenberg.org/ebooks/44087>

Содержание

INLEIDING	10
EERSTE HOOFDSTUK	19
TWEEDE HOOFDSTUK	35
Конец ознакомительного фрагмента.	48

Francis Allan

Het Eiland Texel en Zijne Bewoners

VOORWOORD

Het was naar aanleiding van een vroeger door mij geschreven werkje ¹, dat ik van onderscheidene en veelgeachte zijden de vereerende uitgenoodiging ontving, om ook ten opzichte van eene Beschrijving van het Eiland Texel mijne krachten te beproeven.

Dan, bij de zamenstelling van het genoemde werkje over Marken ondervonden hebbende, welke moeilijkheden bij gebrek aan goede bouwstoffen aan dergelijken arbeid verknocht zijn, deinsde ik aanvankelijk voor de aanvaarding dezer taak terug.

Men hield evenwel bij mij aan, en ik? – beloofde eene Beschrijving van Texel te zullen leveren. Te meer voelde ik mij daartoe opgewekt, naardien ik de verzekering bekwam, dat men, gedreven door innige belangstelling, mij ook op Texel, in alles wat op dit eiland betrekking heeft, alle mogelijke hulp en inlichting zoude verstrekken.

Men stelde mij dan ook in dezen geenszins te leur, zoodat het

¹ Het Eiland Marken en zijne bewoners; met 2 kaartjes, te Amsterdam, bij Weijtingh & Van der Haart, 1854.

mij eene behoefte is, hierbij openlijk mijnen welmeenenden dank te betuigen aan de H. H. P. de Keyzer, Sz., Burgemeester, G. List, Gemeente-Ontvanger en W. Brouwer, Openbaar Onderwijzer, aan Den Burg op Texel, alsmede aan den Wel Edelen Heer R. B. de Breuk, te Nieuwe Diep, voor de belangstellende en welwillende hulp, mij, bij de zamenstelling van dit geschrift over het schoone en belangrijke Texel, verstrekt.

Zijne koninklijke hoogheid Prins Hendrik der Nederlanden, Wiens doorluchtigen Naam reeds door de bedijking van den polder Prins Hendrik met Texel's geschiedenis was verbonden, heeft door de welwillende aanneming van de Opdragt van deze mijne lettervrucht, Hoogstdezelfs belangstelling in dit eiland doen blijken, en aangenaam, hoogst aangenaam, voorwaar! is het mij, Z. K. H. voor die welwillende aanneming, welke mij eene zeer vereerende aanmoediging was, hier openlijk mijnen hartgrondigen dank te wijden! —

't Is zoo, ik heb een groot en moeilijk werk moeten verrigten, om tot een (moge het zijn) gunstig resultaat te kunnen geraken: ik moest onderzoeken, raadplegen, vergelijken, opdat ik eene zoo veel mogelijk naauwkeurige Beschrijving van Texel aan mijne belangstellende Landgenooten zoude kunnen aanbieden.

In hoeverre mij dit gelukt is, zij aan het bescheiden oordeel van deskundigen overgelaten, aan wie ik deze vrucht mijner onvermoeide nasporingen met bescheidenheid aanbevele, hun de verzekering gevende, dat alle bescheidene teregtwijzingen steeds hoog door mij zullen worden gewaardeerd en in dank

aangenomen.

Omtrent de bij dit werk gevoegde Kaart, zal ik wel niets ter aanbeveling behoeven te zeggen. Immers, zij beveelt zich zelve genoegzaam aan! Alléén zij dus gezegd dat de door mij vervaardigde Kaart reeds bij den Graveur was, toen ik kennis verkreeg van die des Heeren Kikkert, die door mij, en ik mag vertrouwen, ook door H. H. Inteekenaren, allezins geschikt werd geacht om aan dit werk te worden toegevoegd.

Zietdaar, Lezers! hetgene ik meende vooraf te moeten laten gaan! Mogt mijn arbeid uwe goedkeuring wegdragen, het zoude mij een spoorslag te meer zijn, om voorwaarts te streven op den vaak moeilijken weg des onderzoeks, en mij meer en meer te kwijten van de verpligting, die ik verschuldigd ben aan Wetenschap en Vaderland.

F. ALLAN.

*Eiland Marken,
den 1 Febr. 1856.*

Aan

Zijne Koninklijke Hoogheid

WILLEM FREDERIK HENDRIK,

PRINS DER NEDERLANDEN,

LUITENANT-ADMIRAAL,

OPPERBEVELHEBBER DER VLOOT

Is het waar, dat elk welgezind burger van den Staat, diep doordrongen is van innige belangstelling omtrent alles, wat in betrekking staat tot den bloei van het geliefde Vaderland, en dat er in zijnen boezem een gevoel van verknochtheid leeft, dat bij de minste aanraking zelfs, de teêrste snaren van zijn gevoel, van zijne ziel, roert en trillen doet, zoo

het slechts het Vaderland en het Vaderlandsche raakt; – niet minder waar is het, dat inzonderheid de edele telgen van het doorluchtig Vorstenhuis van Oranje Nassau, steeds eene levendige belangstelling koesterden, voor alles wat op Nederland en Neêrlands Volk betrekking had, ja, dat zij aan den voor- of tegenspoed van het gemeenschappelijke Vaderland hun eigen wèl en wee verbonden.

Van die belangstelling gaf ook UWE KONINKLIJKE HOOGHEID meermalen de sprekendste bewijzen. Daarvan in het breede hier te gewagen, zoude onkiesch zijn en slechts laffe vleijerij verraden! Genoeg reeds, indien wij slechts bedenken, welke onloochenbare bewijzen van levendige belangstelling UWE KONINKLIJKE HOOGHEID koestert, omtrent alles wat betrekking heeft op Neêrland's Zeewezen, eene belangstelling, die door UWE KONINKLIJKE HOOGHEID, als Opperbevelhebber van Zr. Ms. Zeemagt, voorzeker ook voor dat gedeelte van Noord-Nederland, gekoesterd wordt, welks beschrijving wij UWER KONINKLIJKE HOOGHEID hierbij eerbiedig opdragen, met welks geschiedenis UW doorluchtige naam verbonden is, en in welks nabijheid NEÊRLAND'S Vloot, meermaals zooveel nationalen roem en zege, op de vijanden van het geliefde Vaderland, mogt bevechten.

Gelief, DOORLUCHTIGE PRINS! de Opdragt van dezen letterarbeid aan te merken, als een bewijs van den eerbied en trouw des Schrijvers, wien het eene eere is, te zijn

van UWE KONINKLIJKE HOOGHEID

de Onderdanigste en Gehoorzaamste Dienaar,
F. ALLAN.

INLEIDING

ALGEMEENE BESCHOUWING

VAN HET EILAND TEXEL

Onder de voornaamste gedeelten van de Provincie Noord-Holland, verdient vooral genoemd te worden het schoone en belangrijke eiland Texel, een plek, zoo overwaardig algemeen gekend te worden.

Dit eiland, dat in het dagelijksch leven meestal Tessel wordt genoemd, ligt ten Noord-Noord-Westen van de Zuiderzee en maakt thans, vereenigd met Eijerland, eene gemeente uit, die tot het Arrondissement Alkmaar, kanton den Helder, behoort.

Volgens de staatsregeling van 23 April 1798, maakte Texel het vijfde Departement der Bataafsche Republiek uit. Het grensde ten Noorden en ten Westen aan de Noordzee, ten Oosten aan de Zuiderzee, welke het van het Departement van de Eems en van dat van den Ouden IJssel scheidde, en aan het Departement van den Rijn, waardoor het van het Departement van den Delf gescheiden was; terwijl het Departement van den Amstel, bijna geheel in dit Departement besloten lag.

Tot dit Departement behoorden de eilanden Texel, Vlieland, Wieringen, Urk en Marken, en dat gedeelte der Zuiderzee, hetwelk ten Westen van de raailinie van Oost-Vlieland op Stavoren, en van daar over Urk op Nijkerk, op de Veluwe,

gelegen is. Het had tot hoofdplaats Alkmaar, was verdeeld in zeven ringen, welke tot hoofdplaatsen hadden: Medemblik, – Hoorn, – Alkmaar, – Westzaandam, – Haarlem, – Leiden en Naarden; – telde ongeveer 240,000 zielen, en was zamengesteld uit de geheele tegenwoordige Provincie Noord-Holland, behalve de Stad Amsterdam en omstreken, en het eiland Terschelling, terwijl ook een gedeelte van Zuid-Holland, mitsgaders het Zuidwestelijk deel der Provincie Utrecht, tot dit Departemnt behoorden.

Texel ligt ruim $\frac{1}{2}$ uur Noordwaarts van de uiterste punt van Noord-Holland's vaste kust, en op gelijken afstand Zuidwestelijk van het eiland Vlieland. Ten Noorden wordt dit eiland ompoeld door het West-Vlielandsche diep of Eijerlandsche gat, dat niet zeer geschikt, of liever zeer gevaarlijk, is voor de doorvaart van schepen. Oostwaarts paalt Texel, aan de beroemde reede van dien naam, de Pan en de Zuiderzee. Oudtijds werd deze reede het Waaigat geheeten, en biedt aan groote zeeschepen, aan den Zuidoostwal, eene goede ankerplaats. De beste legplaats vindt men over den Rug, alwaar het water een diepte van 145–260 palm heeft. Ten Zuiden wordt dit eiland begrensd door de Helsdeur en het Noordergat, terwijl de Noordzee het aan de Westkust bespoelt. Dit Noordergat, ook het Nieuwegat genoemd, is een gevaarlijk vaarwater. De diepte is er zeer ongelijk: op sommige plaatsen staat 12 à 13, op andere punten slechts 3 à 4 ellen water. Over het geheel is het zeer droog en bezet met vele, meestal zeer steile banken of ruggen, en niet

dan bij hoogen nood, voor kleine schepen raadzaam te bevaren. Het ligt ten Noorden van de Zuiderzee; wordt Oostwaarts door de Hors van Texel, en aan de tegenovergestelde zijde door de Noorder Haaks, de Onrust en de Oostpunt der Laan, bepaald, en loopt uit het Marsdiep in de Noordzee. In het Noordwesten liggen de algemeen bekende, gevaarlijke Eijerlandsche gronden, zijnde eene zeer gevaarlijke ondiepte, Noordwestwaarts van den ingedijkten polder het Eijerland, (dat vóór het jaar 1629 een eiland op zich zelf was,) waar men eene buitengewoon hevige branding aantreft, en waarin reeds tal van schipbreukelingen den dood vonden, en vele schepen verbrijzeld werden.²

Op den steenachtigen bodem worden vele zware rolsteenen of vleuten, benevens zware boomstammen gevonden. Naar men zegt, zou er op de plaats, waar nu de Eijerlandsche gronden zijn, een eilandje hebben gelegen, dat de Buitengrind genoemd werd. Zoo men meent, was dit eiland of eilandje oudtijds bewoond, en zou Drusus, de opperbevelhebber der Romeinen, daarop een kasteel of burg hebben doen aanleggen, dat Flevum werd genoemd. Althans, in 1590 waren op de Grind nog eenige, van zeer groote steenen gemetselde, putten aanwezig. – Ook is het door de berigten van Adrianus Junius, den Marquis De St. Simon

² Aanvankelijk hadden wij het plan gevormd, om een afzonderlijk kaartje van de Texelsche Zeegaten bij het werkje te voegen. – Dan, opmerkzaam gemaakt zijnde, dat het, met betrekking tot het eiland zelf, doelmatiger zijn zoude, zoo beide kaarten (die van het Eiland en die van de Zeegaten) op ééne kaart werden overgebracht, hebben wij ons volgaarne de moeite getroost, om, in het belang van het werkje, beide kaarten op eene grootere schaal over te brengen, en tot één geheel te vereenigen.

en Rutger Paludanus, buiten twijfel gesteld, dat Drusus in deze streken, zoowel Noord- als Zuidwaarts, dijken heeft aangelegd, zoo als o.a. de Straat bij Texel, welke zich Zuidoostelijk van de Koog door den geheelen Wieringerwaard, over de Gammels, ten Noorden van Stavoren, in de Zuiderzee uitstrekt.

Zuidwestwaarts van Texel liggen de droogten en groote zandbanken, welke onder de benamingen van de Haken (*Noorder- en Zuider-Haaks*) bekend zijn.

Op deze uitgestrekte zandbank, die nog heden de sporen draagt van zijne vroegere verbinding met den vasten wal, en daarvan vermoedelijk door den geduchten stormvloed van 1170 is afgescheurd, stond nog in 1424 een zwaar bosch; terwijl er thans nog, in de zoogenaamde Hechtsgronden, ten N. van Texel, zoovele stronken en boomstammen aanwezig zijn, dat zij den visschers voor hunne netten, dikwijls zeer nadeelig zijn. Deze gevaarlijke droogte ligt vóór het Marsdiep, westwaarts van den Helder, waarvan het ten Zuiden door het Schulpegat gescheiden is, terwijl het Noordergat dezelve in het Noordoosten van de Hors (de Z. W. punt van Texel) afscheidt. Deze strekt zich van het Z. W. ten Z. naar het N. W. ten N. uit, en heeft eene lengte van 0,75 mijl; geen wonder voorwaar, dat deze gevaarlijke droogte den zeeman vrees inboezemt.

De tijd heeft echter ook op de Haaks zijnen invloed merkbaar uitgeoefend, daar zij vroeger uit drie afzonderlijke banken, de Noorder- en Zuider Haaks, en de Middenrug geheeten, bestond.³

³ „Noorder-Haaks, zandbank in de Noordzee, vóór het Marsdiep, Zuidwest van het

Texel wordt aan de Noordwest- en ook aan de Westkust, door hooge duinen, welke zich aan dien kant langs het geheele eiland uitstrekken, en die achter het dorpje de Koog, op het smalst zijn, tegen de woede der Noordzee beschermd. Aan de Noordzijde erlangt het eiland die beschutting door eenen zanddijk, welke in de jaren 1629 en 1630 langs het Eijerland is aangelegd. Aan het Zuiden strekt daartoe gedeeltelijk eene duinstreek, en gedeeltelijk een' stuifdijk, die in 1846, door de ingezetenen van het dorp den Hoorn, over een lengte van 3800 ellen is aangelegd; terwijl eindelijk de Oostzijde geheel door zware beglooiden zeedijken tegen de baren der zee beveiligd wordt. (Zie voorts de Kaart.)

Groot is de verandering, welke de bodem van Texel van tijd tot tijd ondergaan heeft, naardien men in den loop der drie laatste eeuwen onderscheidene uiterwaarden en poelen, aan en in het eiland, bedijkt heeft; zoodat er thans op Texel niet minder dan negen en twintig polders zijn, behalve de aangedijkte polders, welke in de gemeene dijkslasten niet deelen. Al deze polders staan onder het Heemraadschap van Texel, bestaande uit eenen

eiland Texel, thans het Noordelijke gedeelte van de Haaks uitmakende. Ten Noord-Oosten loopt het Noordergat, dat haar van de Horst, of de Zuid-Westelijke punt van Texel, scheidt, ten Zuiden werd zij vroeger door de Breede-Wei en het Zuidwestergat van de Zuider-Haaks gescheiden; thans daarmede verbonden, wordt zij nog door eene geul of sleuf, het Duikersgat geheeten, in tweeën gescheiden, van welke het Zuidelijke gedeelte den Middenrug genoemd wordt.”„Zuider-Haaks, zandbank in de Noordzee, ten westen van den Helder, waarvan zij door het Schulpegat gescheiden is, terwijl zij ten Noorden thans met de Noorder-Haaks is vereenigd.”(Van der Aa. *Aardr. Woordenboek*, V deel, bl: 11.)

Dijkgraaf, vijf Heemraden, vier Hoofdingelanden, en eenen Secretaris.

De uitgestrektheid van Texel bevat thans eene lengte van circa vijf, bij eene breedte van bijna twee uren gaans, en beslaat eene oppervlakte van 18,763 bunders, 72 □ roeden en 58 □ ellen, waarvan 14,491 bunders, 76 □ roeden en 21 □ ellen belastbaar land. In 1559 werd Texel bevonden groot te zijn 3688 morgen. In 1562 werd de grootte opgegeven als beslaande 3844 morgen lands. De bodem is niet geheel vlak, maar heuvelachtig, en biedt den vreemdeling, vooral van den zoogenoemden Hoogenberg, een schoon landtafereel aan, rijk aan afwisseling en bevallige verscheidenheid. Het geheele voorkomen van Texel heeft veel overeenkomst met een landschap, uit Gelderland's hoogste gedeelte.

Tegenwoordig heeft men op Texel, behalve de hoofdplaats den Burg, welke geheel het aanzien heeft van een bevallig landstadje, de volgende dorpen en gehuchten: Het Oude Schild of Schil, het Nieuwe Schild, Oost, of om de Oost, Zevenhuizen, Oostereind, de Waal, de Cocksdorp, de Koog en den Hoorn – te zamen (op 1 Jan. 1856) bevattende 1172 huizen, bewoond door 1296 gezinnen, uitmakende eene bevolking van 6109 zielen, waarvan 3101 tot het mannelijk en 3008 tot het vrouwelijk geslacht behooren, – en, naar de onderscheidene geloofsbelijdenissen, verdeeld wordende in:

Nederduitsch Hervormden	3768
Doopsgezinden	1102
Roomsche Catholijken	1218
Israëlieten	13
Lutherschen	5
Remonstranten	3

Een volledig overzicht der bevolking bieden wij onzen lezers in de navolgende lijst aan:

STAAT der Bevolking, getal Huizen en Huisgezinnen der verschillende Dorpen, Buurtschappen, Polders en Gehuchten, op het eiland Texel, op 1 Januarij 1856.

Benaming der Dorpen, Buurtschappen, Polders en Geluchten.	Getal Huizen.	Huisgezinnen.	Mann. Bevolk.	Vrouw. Bevolk.	Totale Bevolking.	Aanmerkingen.
De Burg	272	321	711	648	1359	Dorpen.
Oude Schald	187	187	412	441	853	
Hoom	152	130	328	415	743	
Oostereind	160	120	265	240	505	
De Waal	32	36	66	65	131	
De Koog	17	17	38	37	75	
Cocksdoorp	53	53	131	145	276	
Eijerland	140	142	393	331	724	Polders.
Eendragt	9	9	18	18	36	
Prins Hendrik Polder	8	14	37	36	73	
Waal en Burg	12	15	47	40	87	
Burg en Nieuwland	4	4	19	13	32	Geluchten.
Oost	39	48	137	31	268	
Zevenhuizen	15	16	42	43	85	
Nieuwe Schald	4	7	16	19	35	Buurtschappen.
Harkenbuurt	7	7	17	20	37	
Spang	9	9	21	20	41	
Molenbuurt	3	3	10	14	24	
Burgen	9	9	29	19	48	
Dijkmanshuizen	4	4	16	12	28	
Tienhoven	4	4	16	12	28	
De Westen	15	15	45	39	84	
Zuidhaffel	9	9	24	19	43	
Westergeest	6	6	18	11	29	
Hoogenberg	11	11	21	16	37	

Het vorenstaande sluit echter niet met het boven deze lijst opgegeven totale cijfer, naardien de afzonderlijk staande boerenwoningen, niet onder de buurtschappen zijn begrepen.

Veeteelt, en vooral de schapenfokkerij, landbouw, visscherij, handel en zeevaart, zijn de hoofdmiddelen van bestaan op Texel.

De Texelaars staan, over het algemeen, op eenen vrij hoogen trap van beschaving, zoodat zelfs de geringste handwerksman

of daglooner, zich op eene wijze doet kennen, welke, met grond, een fiks ontwikkeld verstand en helder oordeel doet vooronderstellen. In dit opzigt onderscheiden zij zich gunstig van de bewoners uit het zoogenoemde *boerenland*.

Hun veelvuldig verkeer met vreemdelingen, zal, behalve het volksonderwijs, daarvan wel de voornaamste reden zijn.

Men treft onder de bewoners van Texel, vele welgestelde lieden aan, waaronder niet weinige die zich, door eene eenvoudige en spaarzame levenswijze, (eene nagenoeg algemeene eigenschap dezer eilanders) een niet onaanzienlijk vermogen vergaderd hebben, hetwelk hier hoofdzakelijk in landerijen en vee bestaat. —

Het geheele eiland biedt overvloedige gelegenheid aan, tot uitoefening der jagt op hazen, konijnen en gevogelte; waarop wij in het volgende hoofdstuk nader zullen terugkomen, en waarbij ons de belangrijkheid van dit eiland, ook vooral ten opzichte van zijnen landbouw en veestapel, nader blijken zal.

Het wapen van Texel bestaat uit een gouden veld waarop een omgekeerd anker, dat gesteund wordt door twee rijzende leeuwen in natuurlijke kleur.

Texel's vlag is groen en zwart.⁴

⁴ De kleuren van Texel's vlag zijn ons verschillend opgegeven. Men deelde mij onlangs mede dat dezelve oudtijds *groen* en *rood* zouden geweest zijn.

EERSTE HOOFDSTUK VOORTBRENGSELEN, GROND- EN LUCHTGESTELDHEID VAN TEXEL

Het hoornvee is van eene uitmuntende hoedanigheid, zoodat runderen van 8 à 900 lb hier niet zeldzaam zijn.

Sedert zich de besmettelijke runderziekte⁵ ook hier openbaarde, heeft men zich meer op de veeteelt toegelegd, waardoor thans jaarlijks ettelijke honderden beesten worden uitgevoerd, en vele landerijen, vooral in het zuidelijk gedeelte des eilands, verbeterd zijn.

Van de koemelk wordt ook hier welsmakende kaas gemaakt, waarin kruidnagelen en comijn worden gemengd, terwijl de boter ongetwijfeld even goed zoude zijn als de Friesche en Zuid-Hollandsche, indien dezelve hier evengoed als daar, en onvermengd met schapenmelk, bewerkt werd.

⁵ Naar men mij verhaalde, had zich de sterfte onder het hoornvee, vóór 1789, slechts éénmaal op Texel vertoond. Een boer, die, naar huis reizende, in het Zijperschuitje zich nedergezet had op een hoop rundervellen, afkomstig van dezulken, die aan de besmetting gestorven waren, en, zoodra hij te huis kwam, naar het veld gegaan was om zijne beesten te melken, bragt de ziekte over, met dat gevolg, dat niet alleen zijn' stal, maar ook vele andere stallen aan den Hoorn, geheel uitstierven, zonder dat de ziekte zich evenwel verder over het eiland verspreide.

De fokkerij van paarden, gelukt hier zeer goed. Het hier gekweekte ras, is bijzonder geschikt tot zwaar werk.

De voornaamste tak van den veeteelt is echter de aanfokking van schapen. – Aan deze dieren vooral wordt veel zorg besteed. – Hun vleesch, dat hier even duur is als in de Zuid-Hollandsche steden, is zeer blank, fijn van spieren, en zeer aangenaam van smaak. —

Alvorens het schaap te scheren, wordt het in een' kolk gewasschen, tot dat er geene onreinheid meer aan gevonden wordt; daarna ontlast men het dier van zijne vacht, welke gebleekt zijnde, in schuren of stallen wordt bewaard, tot de wolkoopers haar in het najaar komen opkooopen.

De Texelsche wol, kan, ofschoon zeer fijn, van wege hare korthed, niet tot het weven van laken gebezigd worden, maar werd vroeger grootendeels naar Frankrijk vervoerd, alwaar zij, gemengd met garen, katoen of andere stoffen, in de fabrieken verwerkt werd.

Van algemeene bekendheid is de groene of Texelsche kaas, die van de melk der schapen wordt gemaakt, en welker bereiding hoofdzakelijk hierop nederkomt: In den room der schapenmelk, wordt een doekje, gevuld met versche schapenmest, te weeken gelegd; dat doekje wordt daarna uitgewrongen, welk wringsel aan de kaas, haren eigenaardigen smaak en kleur geeft, en waardoor zij tevens zeer gezond en bloedzuiverend wordt gemaakt.

De overblijvende melk of wei, wordt met goed gevolg tot varkensvoeder verbruikt.

Om eenigzins over de belangrijkheid der Texelsche kaasbereiding te kunnen oordeelen, wete men, dat er in 1846, nagenoeg 80,000 lb werd verkocht; terwijl in het jaar 1845, uitgevoerd werden 18,000 lammeren en schapen, en in 1843, circa 66,600 pond zuivere schapenwol werd afgeleverd.

De schapen komen gedurende den winter, evenmin als des zomers, op stal; maar in de weiden staan schuren, hier *boeten* (vroeger *boesen*) genaamd, waarin des winters hooi wordt gebragt.

In deze *boeten* kunnen de schapen schuilen, wanneer het sneeuwt of guur weder is; doch zij beminnen zoo zeer de open lucht, dat het weder al zeer slecht moet zijn, eer zij van de boeten gebruik maken. —

De liefhebbers der jagt, vinden hier in het najaar *vincken* bij menigte; zoo ook *leeuwrikken*, die hier bij duizenden broeden, en vroeger worden gevangen dan in de meer zuidelijke deelen van ons vaderland; terwijl eene groote menigte *lijsters*, van allerhande soort, zich op dit eiland ophouden. —

Hout- en *watersnippen* worden er in grooten getale gevonden; de laatste zijn voor het grootste gedeelte inwoners van het land, en trekken in het najaar te zamen. — In de vorige eeuw beproefde zeker Heer op Texel, (naar ik meen de Heer Roosenboom) om hier ook *patrijzen* te planten. De proef gelukte vrij wel, en zeker ware dit eiland ook van dit fijne wild voorzien geworden, indien zij niet uitgeroeid waren door zekeren deugniet, die, vroeger als jager bij een Texelsch Heer in dienst, uit wraak over eene

hem aangedane vermeende belediging, zijnen drift aan deze onschuldige dieren bot vierde.

Voor al in het najaar is hier eenen rijken voorraad van *wilde eendvogels*, zoogenaamde *smienten*, *pijlstaarten* en malsche *talingen*. Voormaals echter was Texel rijker met dit wild bedeed, er waren toen meer poelen, welke thans plaats hebben gemaakt voor vruchtbare landerijen, en van daar ook, dat het getal eendekooijen verminderd is, en de vangst niet de gunstige resultaten van vroegeren tijd oplevert. —

„Eer de Kattenpolder” (nu Prins Hendrik Polder) „was ingedijkt,” dus verhaalt een waarheidlievend schrijver, die in vroegeren tijd veel op Texel verkeerde, „heb ik op de middenste der eendekooijen die in het zuiden van het eiland leggen, en die drie in getal zijn, en dus met de twee kooijen in het noorden, te weten bij Oostereind en bij Waalenburg, te zamen een getal van vijf kooijen uitmaken, op eenen dag zes of zeven honderd smienten zien vangen; deze kooi werd jaarlijks voor acht honderd guldens verhuurd, doch sedert de nabijgelegen waard, door de indijking van den Kattenpolder, droog land is geworden, heeft deze fraaije kooi meer dan zeven achtste van hare waardij verloren; toen deze kooi nog in hare welvaart was, heb ik meer dan eens gezien, dat er zoo vele eendvogels naar de kaag (beurtschip) gebragt werden, om naar Amsterdam vervoerd te worden, dat er wagens met twee paarden, die nog van eene kar werden gevolgd, mede bevracht werden.” —

Behalve het opgenoemde wild, treft men op Texel ook

hazen, en vooral *konijnen* aan. – Beide diersoorten houden zich voornamelijk in de hogere landen en duinstreken op. —

Tegenwoordig is het aantal hazen niet zoo groot als weleer; denkelijk ten gevolge van het drukkere verkeer, dat thans over het geheele eiland plaats heeft.

De *konijnen* zijn er menigvuldiger, en inzonderheid verdient de nieuwe konijnenfokkerij op Eijerland genoemd te worden. De Heer N. J. de Cock, van Rotterdam, legde namelijk, sedert eenigen tijd in den polder Eijerland, over eene uitgestrektheid van 45 bunders, eene nieuwe konijnenfokkerij aan. Die gronden zijn daartoe voldoende omheind; terwijl er in die fokkerij, een zeer net jagthuis, dat gedeeltelijk door den opzigter dier onderneming bewoond wordt, met eene daarbij staande schuur, gebouwd is. – Zeshonderd konijnen, van echt Texelsch ras, zijn aanvankelijk in die fokkerij gebragt; de populatie neemt reeds voldoende toe, zoodat men op eenen goeden uitslag dier onderneming mag hopen.

Ook vindt men hier *roerdompen*, die, jong zijnde, een welsmakend wildbraad opleveren; benevens eene andere soort van eetbare vogels, welke aan Hollands vaste kust *tuilen* of *tjullen* genoemd worden, doch hier den naam van *tjerken* dragen.

Minder algemeen is hier de zoogenaamde *kluit*. Deze vogel is iets forscher van bouw dan de meerle, heeft veel van de gestalte eens ooijevaars, en is behalve aan staart en slagpennen, die zwart zijn, met witte vederen bedekt, terwijl de snavel, welke eene lengte van circa 4 duimen heeft, de gedaante van eenen

omgekeerden sikkel heeft. —

Onder de vogels die zich hier zeldzamer vertoonen, behoort ook de *kruisbek*, die alhier, omstreeks de maand Julij doortrekt.

Meer algemeen is op Texel de kievit, die er in grooten getale broeden, benevens eene menigte groote en kleine *meeuwen*, *zeepapegaaijen*, *zeezwaluwen*, enz.

Vroeger broedden er in den polder Waal en Burg, ook *wilde zwanen*.

Behalve het opgenoemde, is er op en om Texel overvloed van visch. — Deze wordt in bunnen of karen levend aangebragt, en op den afslag, aan de vischmarkt op den Burg, verkocht. —

Inzonderheid munten, onder de verschillende vischsoorten, de *schelvisch*, *schol* en *tong* uit, terwijl de Roggesloot, ten noorden van Eijerland, zeer lekkere *bot* oplevert.

Omstreeks het jaar 1780, werd er in den polder Waal en Burg, *baars* geplant, welke aldaar zeer vermenigvuldigd is. — Behalve deze, levert Texel ook *snoek*, *brasem* en *voorn* op. —

Op de lage, onbegroeide zandvlakten van Eijerland, alsook op de onderwallen der kreken, welke meestal uit blaauwachtig zand, doormengd met schulpen, bestaan, groeide vroeger, bij eene behoorlijke waterloozing, zeer weelderig zeekoraal (*salicornia herbacea*.) Op enkele lage zandbollen vertoonde zich van deze plant slechts een klein en armoedig, roodkleurig struikje, terwijl op de niet wel afwaterende zandplekken niets hoegenaamd groeide.

Op de begroesde gronden van Eijerland, tiert, tusschen

voedszaam kweldergewas, eene hooge, blaauwachtige plant, met een ovaal, loodkleurig, blad, dat hier zeeporselein, doch in Zeeland, varkensgras wordt genoemd, en dat door de Botanici *Atripex portulacoides* wordt geheeten. Ook ontmoet men geheele plekken van loodkleurigen en sterk riekenden Zeeälsem (*Artemisia maritima*,) welke plant, meestal op het beste land, en op de hooge steile oevers van diepe kreken gevonden wordt. Geen plantensoort echter, groeide voor de bedijking van Eijerland, veelvuldiger op het Buitenveld, dan het Limoenkruid (*Statice Limonium*,) op Texel Schapenoor geheeten. De bruine, lange en dikke wortels dezer plant, zijn broeïnesten van ongedierte; het dikke stevige blad is bitter, heeft de gedaante van een schapenoor, en wordt door geen dier gegeten. Dit gewas bloeide voornamelijk in Augustus, als wanneer het met eenen fraaijen, blaauw-paarsachtigen trosbloesem versierd was. – Hoogere zandbollen, ter hoogte van slechts ééne el boven volzee, waarop eenig dor gras, geel-groenachtig mos en biezen groeiden, welke drooge, spichtige ruigte, evenmin door eenig vee als voedsel werden gebruikt, zijn sedert voormelde bedijking, grootendeels in vruchtbare wei- en bouwland herschapen.

In de nollen en kleine duinen vindt men, behalve mos en helm, eenig *duinwilg*, *duinriet*, *wilde dorenstruiken*, met gele bessentrossen (eene soort van brem of braam) en *wilde vlier*, welke planten men ook hier en daar aan de groote duinen vindt.

Inzonderheid echter blijkt de belangrijkheid van Texel's voortbrengselen uit de volgende statistiek, welke uit officieele

bronnen is zamengesteld:

In 1854 werden op Texel 1552 bunders land, met onderscheiden veldgewassen bebouwd, als:

454 bunders met tarwe, waarvan de opbrengst is geweest 24 mud per bunder; te zamen 10896 mudden;

97	bunders met	rogge,	ad	17	mud per bunder, te zamen	1649	mud.
126		garst,		45		5670	
246		haver,		45		10720	
53		koolzaad,		20		1060	
281		erwten,		13		3653	
35½		paardenb.,		10		355	
185		aardappel.,		120		22200	
17½		knollen,		300		5250	
55½		vlas, waarvan de opbrengst zeer voldoende was.					
2		meestrop, welke proefmede zeer goed geslaagd is.					

De tegenwoordige koopwaarde dezer landerijen is van f 1000–f 1400, per bunder gras- en bouwland, terwijl de huurprijzen per bunder, naar gelang der deugdelijkheid en ligging der perceelen, tusschen f 40 en f 65 varieert.

De veestapel bestond op 31 December 1854, uit 4 hengsten, 355 ruinpaarden,⁶ 380 merriepaarden, 65 veulens, 18 stieren, 255 ossen, 1182 koeijen, 575 kalveren, 1 ezel, 38,523 schapen, 6 bokken en 191 geiten, terwijl er 496 varkens zijn geslagt. Er waren ongeveer 300 houders van schaapskudden. —

Van veel belang is hier dan ook de veehandel. Zoo werden

⁶ Een groot verschil voorwaar met het jaar 1383, toen er op Texel geene *merriën* mogten gehouden worden; zijnde men toen verplicht, zich daarvan vóór Kersavond te ontdoen. —

er in 1854 uitgevoerd (direct naar Londen) 156 runderen, 293 schapen en 4 kalveren, en naar de provincien Noord- en Zuid-Holland, 324 runderen, 5,338 schapen en 20,208 lammeren, terwijl er op de Texelsche weekmarkten aan den Burg, verhandeld werd 1656 schapen, 69 koeijen, 10 kalveren, 18 paarden; 5 veulens en 65 varkens. —

De productie der groene kaas vermindert echter bij vroeger, zoodat de geheele uitvoer van dat artikel in gemeld jaar, 21,210 N. fl heeft bedragen. Van meer belang was de opbrengst der wol, naardien er eene hoeveelheid van 99,538 N. fl werd gewonnen.

De bijenteelt wordt hier niet uitgeoefend. Het gering getal korven, hier aanwezig, wordt alleen tot genoeg gehouden. —

Tegen over deze voortbrengselen en uitvoer, staat de invoer van alle koloniale waren, manufacturen, turf, hout en steenkolen, tarwe, rogge, boekweit, paardenboonen, boter, kaas, enz.; vroeger, vóór dat de zoogenaamde aardappelenziekte is ontstaan, werden ook de voor de consumtie benoodigde aardappelen, zoo uit de provincie Friesland, als uit Groningen en Zeeland hier ingevoerd; doch sedert het bestaan der bekende ziekte onder deze aardvrucht, heeft men zich op den verbouw van dit voorname voedingsmiddel zoodanig toegelegd, dat er sedert de laatste jaren, bijna geene aardappelen van elders meer worden aangebragt, dan alleen in dien tijd, als de vrucht nieuw uitkomt; want, in den regel, worden er hier vóór de maand Augustus geene aardappelen gerooid. Daarentegen worden er nu

jaarlijks duizende mudden uitgevoerd, welke, om hunne goede eigenschappen en heerlijken smaak, zeer gezocht zijn. —

Eene andere tak van nijverheid, die vooral in vorige jaren van veel belang was, is de *oestervisscherij*. Zij die zich op Texel, op deze visscherij toeleggen, wonen uitsluitend te Oost en Oostereind. De oesters worden hoofdzakelijk gevangen op de banken tusschen Texel en Wieringen, en in de vaarwaters tusschen en om deze eilanden, met name, in Texel's stroom, (dat is het grootscheeps vaarwater) en in het Amsteldiep; zoo ook in den Vliestroom, bij Vlieland, in de Meep bij Terschelling, in de Jetting en de Blaauwe Slenk, tusschen Harlingen en de Eilanden.

Van het jaar 1825–1845 werden de meeste oesters in den Vliestroom, langs de Grienderwaard, de Meep, de Jetting, enz., gevangen. De oestervisscherij verkeert echter, sedert de laatste acht à tien jaren, in eenen kwijnenden toestand. De oesterbanken, en zoo ook de evengenoemde stroomen, schijnen bijna geheel ontvolkt te wezen, zoodat er in de laatste jaren weinig of geen groei van oesters, in de nabijheid van dit Eiland heeft plaats gevonden, en men genoodzaakt is geworden, om, ten einde den Texelschen oesterhandel te behouden, in de laatste jaren, belangrijke bezendingen oesters uit Frankrijk en Engeland te ontbieden, om dezelve op de Texelsche oesterbedden of oesterputten te speenen. Door dit een en ander, zijn de Texelsche oestervisschers genoopt, hunnen toevlugt te nemen tot het oestervissen op de Zeeuwsche banken, werwaarts zij zich jaarlijks, in de maanden September en October, begeven.

De aldaar geviste oesters worden mede hier, in de daarvoor bestemde putten of bedden, gespeend, en dan na verloop van eenigen tijd, of in het volgende jaar, ter markt gebragt. — In vroegere jaren bedroeg het getal oesters, dat jaarlijks door de Texelsche visschers gevist werd, ettelijke millioenen; thans echter bedraagt dit getal slechts eenige honderd duizenden⁷. Van daar dat de oestervisscherij, die vroeger eene hoofdbron van bestaan voor de bewoners van het Oost was, thans eene bijzaak is geworden, zoodat de oestervisschers zich sedert 1846, meer hebben toegelegd op het maaijen en droogen van *wier* of *zeegras*, dat tegenwoordig veelal hun hoofdbestaan uitmaakt. Zoo werd er in 1854 eene hoeveelheid van 250,000 Ned. f 6 de 100 kilo, gedroogd wier, uitgevoerd. Te Oosterend en Oost, werd dit zeegewas, in gemeld jaar, verzameld door 140 man met 70 schuiten en andere vaartuigen, terwijl aan het Oude Schild 18 man met 9 vaartuigen, en aan den Hoorn, een schuit zich daarmede bezig hielden⁸. —

Voorts leggen de oestervisschers zich ook op de palingvisscherij toe, door deze visch op de Waarden, met elgers, uit den grond te zeilen. Deze bezigheid verschaft hun, nadat de wierdroogerij geëindigd is, in den herfst, tot dat de vorst invalt, en ook vroeg in het voorjaar, het noodige levensonderhoud, dat

⁷ In 1854 werden er 1.400.000 oesters gevangen, die gemiddeld à f 10 per 1000 werden verkocht.

⁸ De wiermaaijerij leverde hier in 1850: 170,000 f 10,000; in 1851: 120,000 f 4,200; in 1852: 150,000 f 8,250; en in 1853: 300,000 f 19,000.

zij overigens, gedurende de maanden Mei en Junij, door de schelpvisscherij trachten te erlangen⁹.

De weinige personen die zich nog bepaald op de oestervisscherij toeleggen, oefenen tevens de ansjovischvangst op de Zuiderzee uit. —

De Texelsche oesters, worden, voor zoo veel de groote, of zoogenoemde *koroesters* betreft, meest naar het buitenland verzonden, en voornamelijk naar Hamburg, van waar zij ook naar Berlijn en Petersburg worden overgemaakt.

De middelbare en kleinere soorten, worden in den binnenlandschen handel gebragt, en meerendeels naar Amsterdam gevoerd.

Gelijk er over het algemeen in ons vaderland eene groote verscheidenheid in de grondgesteldheid van den bodem wordt waargenomen, zoo is dat verschil, ook omtrent Texel op te merken. —

In het zuidwesten heeft dit eiland hooge heuvels die zich in eene noordelijke rigting tot achter den Burg uitstrekken. Deze grond is voor het meerendeel gelijk aan die op de Veluwe. Eerst treft men op eene diepte van ongeveer drie à zes palmen, een land aan, hetwelk bebouwd schijnt geweest te zijn, of met heide begroeid; vervolgens vindt men eenen leemachtigen grond, doormengd met steenen van onderscheidene soort en grootte, zoo als keisteenen, marmer, keijen, gisp, agaat en zelfs kristal, benevens veel vuursteen, „op de wijze als groote druppelen, met

⁹ Vooral levert de Schelpbank in het Eijerlandsche Gat eene gunstige opbrengst.

eene witachtige korst omgeven; voorts porfier en zoogenaamde graniet, waarvan ik hier eenen tamelijk grooten, ronden klomp gezien heb.” – Ook vindt men in dezen grond vele dusgenoemde ijzernoten, benevens steenen die met ijzererts vermengd zijn; terwijl men aan de helling van den heuvel, welke hier den Hoogen Berg wordt genoemd, en wel aan de zuidzijde, alwaar men nu eene openbare wandelplaats, het Doolhof genaamd, met eenen daarbij gebouwd koepel, of tent, heeft aangelegd, eene langwerpige ronde, gladde en bruinachtige kei vindt, welke hier algemeen bekend is onder den naam van *den Engelschen steen*. Deze kei stak met haren top een weinig uit den grond. Het min verlichte gedeelte der bevolking, waande, dat de voet dezer kei, tot in Engeland doorging, van welk dwaas vermoeden zij echter terugkwam, toen dezelve ondergraven en losgemaakt zijnde, een lossen steenklomp vertoonde, die, naar gissing, ongeveer vijf en twintig duizend ponden woog.

Deze leemachtige en met steenen als doorzaaiden grond, heeft eene gemiddelde diepte van 10 à 14 palmen. De rondachtige gedaante van de meesten dezer keijen en steenen, doet ons met grond vooronderstellen, dat dezelve lang onder het water bedolven zijn geweest; hetzij, ter plaatse waar zij nu gevonden worden, of, vóór dat zij daar gestort zijn. – Dit laatste is echter het meest waarschijnlijk, naardien een hier gevonden vuursteentje, waarin een schelpje verborgen zat, van die soort, welke men menigmaal aan onze stranden vindt, en die zaagjes genoemd worden, geene gelegenheid moet gehad hebben om op deze plaats

in dat vuursteentje te kunnen komen. —

Onder den voorschreven grond ontdekt men allerhande soort van zand; grof, met ijzerachtig vocht als aaneengebakken, en dááronder zeer wit en fijn zand, zelfs mergel, zoo als dit ook in het graafschap Zutphen gevonden wordt, en dat in Engeland en België, tot bemesting van het land wordt gebezigd.

Inderdaad, wel mogt zeker natuuronderzoeker, met het oog op dit gedeelte van Texel's bodem, vragen: „Welke verschrikkelijke gebeurtenis heeft dien grond herwaarts gevoerd? – Op welk eene wijze komt die zware, en door het water glad geslepen keisteen, op deze plaats?” Deze hooge heuvelenrei, waarop de hoofdplaats de Burg gebouwd is, gaat langzaam af tegen het Noordwesten, en eindigt achter die plaats tegen de zoogenaamde *Miend*, zijnde eene streek gronds, waarin een zeer groote kolk is, die vroeger aan veel watergevogelte ten verblijve verstrekke. Het is niet onwaarschijnlijk dat de afwatering der duinen, van tijd tot tijd deze kolk gevormd en uitgebreid heeft. Deze geheele noordwestelijke streek, alwaar land en water beide zoet zijn, is vroeger, naar men mij verhaalde, veel meer bewoond geweest, doch door de bewoners van tijd tot tijd verlaten, naardien het land, de onkosten van bebouwen niet kon goedmaken, omdat het zeer ligt en zanderig is, en gebrek aan behoorlijke afwatering heeft. In het laatste gedeelte der voorgaande eeuw, lagen hier twee uitgestrekte bleekerijen, waarvan de laatste, omstreeks 1775, gesloopt en verlaten is. De oppervlakte dezer *Miendgronden* beslaat welligt driehonderd

bunders lands. Omtrent ter halverwege, tusschen den Burg en de Koog, liggen de Gerritslanden, welke oudtijds eene bezitting uitmaakten van de Tempeliers, die hier een klooster zouden gesticht hebben. Van een en ander is thans niets meer zichtbaar dan eene hooge weide. —

De Oost- en Noord-Oostzijde van Texel bestaan voor het meerendeel, uit kleilanden, welke met sloten van brak water doorsneden zijn, terwijl het hooge land, hetwelk in perken is afgedeeld, door opgeworpen zoden dijkjes, welke hier tuinen genoemd worden, omheind is. De weiden aan die zijde zijn uitmuntend voor het vee, en inzonderheid voor de schapen, die op de zoete landen dikwijls ongansch worden.

De Noord-Westkust van Texel is bezet met breede en langzaam hellende duinen, die van tijd tot tijd, zoo door afspoeling als door aanslibbing eenige verandering ondergaan¹⁰.

In de nabijheid van de reeds genoemde Gerritslanden, liggen de zoogenaamde Monnikkenlanden, en een weg, draagt nog ten huidigen dage den naam van Monnikkenlaan, hetgeen ten bewijze kan strekken, dat er oudtijds veel meer houtgewas gestaan moet hebben. — Men wil, dat deze landen behoord hebben tot het voormalig gebied van het klooster der Tempeliers, op Gerritsland, terwijl de Monnikkenlaan, den gewonen weg zoude geweest zijn, langs welchen de bewoners van het klooster zich van en naar hunne woonstede begaven.

¹⁰ Zie de achter dit Werk gevoegde *Staat van de veranderingen aan het Strand en de Duinen*, enz., overgenomen uit het Provinciaal Verslag van Noord-Holland, over 1854.

Het zuidelijk gedeelte des eilands is besloten door eenen hoogen dijk, die tot aan den kruin met eene zware steenglooijing bekleed is; men kan hier ook nog de overblijfselen bespeuren van eenige zomerdijkjes, die thans nog bekend staan als Dijkstalen. Deze zijn thans zeer verlaagd en waren waarschijnlijk in vorige tijden voldoende, om het water, dat toen in de Zuiderzee mogt geweest zijn, te keeren.

Naardien Texel omtrent ééne graad noordelijker ligt dan de hoofdstad der provincie Zuid-Holland, 's Gravenhage, komt het aangename Lenteseizoen, hier ook ongeveer veertien dagen later, zoodat de boomen hier iets later uitbotten en bloeijen, dan in het zuidelijk deel onzes vaderlands, blijvende zij daarentegen, op dit eiland, ook zoo veel langer met hunnen bladerdosch versierd; ook is hier de winterkoude niet zoo streng, noch de zomerhitte zoo drukkend, als meer zuidelijk, iets, dat mijns inziens, moet worden toegeschreven aan de salpeterachtige uitwasemingen der zee, waardoor het eiland omringd is.

De hooge ligging en de frissche zeewinden, maken Texel overigens, tot een gezond en vruchtbaar oord.

„Ik geloof niet,” zegt zeker deskundige, „dat er eene gezondere landstreek zijn kan; de lieden worden er oud, en, de kinderziekte uitgezonderd, zijn er de besmettelijke ziekten zeer zeldzaam.” —

TWEEDE HOOFDSTUK TEXEL BESCHOUWD MET BETREKKING TOT DE GESCHIEDENIS DES VADERLANDS

Wanneer wij de geschiedrollen van ons vaderland nagaan, en bepaaldelijk het oog vestigen op de oorkonden die daarin op Texel betrekking hebben, ontdekken wij, met genoegzame zekerheid, dat de eerste bewoners de Sturiërs¹¹ waren. Deze althans, bewoonden die streken van het noordelijke gedeelte van onzen geboortegrond, waar thans het eiland Texel ligt, dat toen nog aan de vaste kust verbonden, en te dien tijde veel grooter, en van eene gansch andere, en woeste gesteldheid was.

Derwaarts toch strekte zich het groote Kreilerwoud uit, dat eenen aanvang nam tusschen Medemblik en Enkhuizen, zuidwaarts in verband stond met het Schrakensbosch, dat zich

¹¹ Sturiërs... Zij hadden van voren tot grenspalen de Noordzee, van achteren en aan beide zijden waren zij besloten door rivieren, namelijk de Sala of IJsselstroom, die, eer Drusus den Rijn daarin bragt, zich bij het eiland Texel ontlastte, en de Vliestroom. Verder waren zij omringd van het Meer, hetwelk tusschen het eiland Flevo en het verdere strand der Friezen lag, alsook door denzelfden Vliestroom, wederom smaller geworden zijnde: zoodat het voornoemde eiland binnen die palen begrepen was. Enz. (Van der Aa, Aardr. Woordenb.)

langs de westkust van ons vaderland verlengde, en waarvan misschien het Haagsche Bosch nog een overblijfsel is¹².

Algemeen bekend is het, dat onze visschers zich op zekere hoogte, benoorden Texel, zorgvuldig wachten moeten, om met hunne netten en kuilen of kulen, niet in boomstammen of ander houtgewas verward te geraken, en dat achter het dorpje de Koog, waar het strand en de duinstreek voormaals eene veel grootere uitgestrektheid bezaten, een geplaveide weg of straat gevonden wordt, die zij duidelijk kunnen waarnemen en waarvan zij meermalen steenen in hunne netten ophalen. —

Aan voormelde bosschen grensden toenmaals groote streken kleigrond, welke uitmunten door vruchtbaarheid, en zich in den geheelen omtrek uitstrekten om de zandgronden heen, welke laatsten als van hooger en ouderdom zijn aan te merken; aangezien alle klei allengskens aangevoerd en aangeslibt is, òf door den afloop der rivieren, òf door het afkomend zeewater. — De Zuiderzee was toen nog niet in aanwezig. Ten oosten en zuiden der plaats waar thans Enkhuizen ligt, was alles land, tot aan het eiland Urk, en ten noorden van die plaats insgelijks.

Alleen het Flumeer of meer Flevo, dat toen door den Noorder-Rijnmond met de Noordzee in verbinding stond, was aanwezig, terwijl de tegenwoordige eilanden Texel, Vlieland, Terschelling, Wieringen en Marken, nog tot het vaste land behoorden. Wanneer Texel een *eiland* geworden zij, is niet met zekerheid bekend.

¹² Zie voorts Aanteekening, in het laatste Hoofdstuk van dit Werk.

Sommigen meenen, dat zulks omstreeks 1164 of 1170 heeft plaats gegrepen, toen de eerste belangrijke verwoestingen van land, aan de kusten van Noord-Holland en Friesland, door den St. Juliaans- en den Allerheiligenvloed, teweeggebracht werden; waarbij, behalve eene geheele overstroming dier provincien, ook een gat scheurde tusschen Vlieland en Texel; terwijl anderen, zelfs van eene geheele afscheuring van Texel en den vasten wal gewag maken. Volgens Emmius en Schotanus, hing Texel (en ook¹³ *Wieringen*) nog in het laatste gedeelte der 12e eeuw, bij ebbe, met de vaste kust te zamen, of waren daarvan slechts door nauwe slenken gescheiden, zoodat beide *al dan niet* Eilanden genoemd konden worden. – In eene lijst der goederen van de St. Martens Kerk van Utrecht, omstreeks 900 opgemaakt, wordt van Texel gewag gemaakt als van een *Eiland*; terwijl het, in den giftbrief van Keizer Otto III, gedagteekend den 25sten September 985, waarbij aan Graaf Dirk of Diederik II, in eigendom gegeven worden, al de landen die hij voorheen ter leen bezeten had, weder geen *Eiland*, maar *Landstreek* en *Graafschap*, wordt genoemd.

In de Friesche Cronijk, lezen wij, betrekkelijk de veranderingen van het land bezuiden en beoosten Texel het volgende: „Anno 1222 was het noch Vant Vlie tot aen die Suijder-zee geheel Landt; dan, vermits die groote vaerten die daerinne ghegraven worden, heeft die Noort-zee sijn ganck ende

¹³ Zie ook: Het Eiland Wieringen en zijne Bewoners, geschetst door F. Allan. Amsterdam, Weijtingh en van der Haart, 1856.

inbrock daer inghenomen en ghecregen, ende heeft veel Landts hier ende daer afghenomen, twelck alles in die Middelsee weder aengeslaghen is.”

Van welke vaarten men voorts, op 1234, het volgende leest:

„Daer ginck van dit Stedeken (*Harlingen*) eenen schoonen diepen Vaert tot aan Vlielant, recht voor Dicxhorne door, ende van daer voort aen het Texsel, twelck die Luijkercksche Conversen met hulp van d' inwoonders van Dicxhorne ghemaect hadden, opdat se des te gerieffelicker tot malcanderen condon comen, ende hier van hiet noch een diepte omtrent Vlielant Moncke-Sloot. Want die van Luijkerck dese tijt een cleijn Cloosterken ofte wthof op Vlielant hadden staen, daeromme dese Vaert principalick gemaect worde, hoe wel nochtans het Gerbrando de Abt van Luijkerck zeer mishaechede, vermits sij so na bij de Noortzee gelegen was, want dese Gerbrandus doen ter tijt al vreesde, dat naemaels naeghecomen is... (1395 of 1396) Oorsaecke van dezen zijn geweest die van Enckelhuijsen, Medenblick, en de principalijck die Sint Olofsche en Luijkercksche Conversen, die op Wieringen ende Tessel ende op 't Landt tusschen beijden woonden, want die veel Slooten en diepe Vaerten omtrent die Eijlanden ghemaect hadden, terwijlen zij die Landen in haer macht en ghewelt pleghen te hebben, waer door die Noortzee zijn inganck ende cracht heeft ghecreghen, zo dat Westvrieslandt (dat nu Noort-Hollant hiet) niet alleenich van den Hollantschen Graven; maar oock door die Noortzee van 't andere Vrieslandt ghesepareert ende

afgescheidjen is.”

Naar sommiger gevoelen, bestond er, tot aan het begin der 13e eeuw, tusschen Enkhuizen en Stavoren, nog zoo veel lands, dat men, met behulp van een deel of plank, droogvoets derwaarts konde gaan. – Wij deelen echter, met vele anderen, niet in dat gevoelen, aangezien het gedeelte van Friesland, waarin Stavoren ligt, reeds vroeger, in tegenstelling van het latere West-Friesland, Oost-Friesland werd genoemd. Er bestond dus eene scheiding, en Stavoren had toen twee havens, Zure – en Noore-mude (Zuider- en Noorder-mond) hetwelk bewijst, dat men aan breeder water dan aan een *Sloot* te denken hebbe.

In de Friesche Cronijk vinden wij hieromtrent geschreven:

„Ao. 1255. Deze tijdt mocht men noch met een Rafter of Dalge van Stavoren naar Enckelhuijsen gaen, ende was een goet vast Lant.” Ook de Schoorlder Kronijk, spreekt in dezen zin: „Omtrent 1250 ging men nog van Medemblik of Enkhuizen tot Stavoren in Vrieslandt over het land de Kreijl. Doch de gaten van 't Vlie en Texel wijder wordende, is in 't jaar 1400 een vrije vaart nabij Stavoren en Enkhuizen in de Zuiderzee gekomen, dat maer een sloot plag te wezen;” – terwijl wij daarentegen elders vinden opgeteekend: „In 't jaer ons Heeren 1250 heeft de zee grote scade gedaen an ende om Frieslandt, ende de grote meren binnen 't landt, als die *zee* bij Stavoren, en dat voert bij Harlingen, ende van Stavoren toe Enkhusen ende toe Campen; want dat plach heel land toe wesen al totte Flie.” – Ook vinden wij in de Friesche Cronijk op 1395 of 1396, vermeld: „Dese tijd hadde die

Noortzee de gaten van het Vlie en Tessel veel wijder ghemaect, als zij te vooren pleghen te wesen, so datter nu een vrijen vaart van die Noortzee voor bij Medemblick ende Enckelhuijsen al tot in de Suijderzee liep, daer te vooren eenen cleijnen sloot alleenich plach tusschen te wesen.”

Zoo bestond er weleer ook verschil van gevoelen of Texel Wieringen, Huisduinen en Kalandsog in vroegeren tijd vereenigd, of wel van elkander gescheiden waren.

De berigten en oorkonden dienaangaande, gaven gereede aanleiding om zoowel het eene als het andere te vooronderstellen. Dit verschil van gevoelen is echter door den geleerden Oudheid- en Geschiedkundige Rutgerus Paludanus, Burgemeester van Alkmaar, tot eenheid gebragt en volledig bewezen, dat vóór de groote watervloeden, welke omstreeks den aanvang en het midden der 13e eeuw, ook onze noordelijke en westelijke kusten teisterden, deze plaatsen, nog aan één gehecht waren, en eene veel grootere uitgestrektheid bezaten.

Behalve de oude kaarten van Beeldsnijder (1574) en van Aelbert Haage (1613), en anderen, waaruit de groote veranderingen in het meest noordelijke deel van Holland en de eilanden zijn op te maken, zijn er nog vele stukken voorhanden, aangaande den voormaligen toestand van deze stranden en gronden.

De reeds genoemde Paludanus, verzamelde de daarop betrekking hebbende stukken, en ontleende daarvan eenige, uit de beroemde bibliotheek van Balthazar Huijdecoper, weleer

Baljuw van Texel.

En hoeveel gronds ons vaderland, in het algemeen, langs de geheele west- en noordkust aan den Oceaan heeft moeten prijs geven, blijkt genoegzaam hieruit, dat het tegenwoordige dorp 's Gravenzande voor het midden der 13e eeuw, en vóór de stichting van het Grafelijke Slot te 's Hage, niet slechts eene hofstad, maar ook eene belangrijke koopstad was, wier handel zich vooral op Engeland bepaalde, en in het bezit was van eene vermaarde, ruime en veilige haven.

Het dorpje ter Heyde had in de helft der 15e eeuw, bij den leeftijd van éénen mensch, 1600 schreden strands verloren, terwijl de eerste kerk te Scheveningen omstreeks denzelfden tijd door de zee verzwolgen werd. De nieuwe kerk, in die plaats, werd geheel oostwaarts van het dorp gebouwd; bijna 3 eeuwen geleden stond zij nog in het midden van het dorp, terwijl zij nu aan het strand staat. Doch, bovenal heeft men een afdoend bewijs, voor de vroegere bebouwing van de nu reeds sedert lang, door de zee verzwolgen gronden van Hollands westkust, bij Katwijk, namelijk in de overblijfselen van Kallostoren, en die van het Huis te Britten, welke laatsten van tijd tot tijd zijn opgenomen en beschreven. – In 1520 zijn de overblijfselen voor het eerst, van onder de duinen, te voorschijn gekomen; toen vertoonde zich nog het muurwerk ter hoogte van acht voeten. De paalhoofden der grondslagen zijn in 1572, bij eenen afluandigen wind, voor het laatst gezien, en thans liggen die overblijfselen reeds verre in

zee.¹⁴—

Sommigen willen dat Texel omstreeks 1170 eene uitgestrekte landstreek bevatte, welke in drie Graafschappen verdeeld was, waarvan er eene Texel of Texele heette.

Ten opzigte van Texel vinden wij bij Halma, (Toon. der Ned.) het volgende opgeteekend:

Texla, Texel, Tessel, is volgens een Giftbrief van *Keizer Otto den III*, van het jaar 985, geweest een zeer groote Landstreek, in haaren omtrek bevattende al het landt, dat er is over Kinheim (*Kinnemum*) en het Y, tusschen de Noordzee, het overgroote Meer, dat is, de Zuiderzee, en de Sala of *Ysselstroom*. Dese Landstreek wierd gedeelt in *drie Graefschappen*, namelijk Wasalant (aldus meenen wij wordt dit woord recht geschreven) Kinheim en Texla, in een nauwere betekenis; die de *Keizer*, nauwelijks een aankomende jongeling geworden, meest op aanstaan en raadt van zijne Moeder de *Keizerinne*, en den *Aartsbisschop* van Trier, door eene gifte alle te gelijk wechgeschonken heeft aan *Graaf Diderik den II*, zijnde de *Keizerinne* Zuster van de Schoondochter van Diderik, aan wier kinderen dit alles zou versterven; en de *Aartsbisschop* Zoon van den Begiftiger. Te onderzoeken hoe verre dit Graafschap zich uitgestrekt heeft, zou onnut en overtollig zijn, dewijl ik meene, dat er hedendaags misschien nauwelijks iets meer van overig is, behalven de Eilanden Texel en *Wieringen*. Dat er ook een Kasteel

¹⁴ Zie ook: Het Eiland Schiermonnikoog en zijne Bewoners, geschetst door F. Allan. Amsterdam, Weijtingh en van der Haart, 1856.

is geweest van den zelfden naam, zijnde de Hoofdplaats van de Landstreek (*Pagi*) en 't Graafschap, is daar genoeg uit af te neemen, dat *Graaf* Willem de I, Ada, zijne overleden broeders dochter in het jaar 1211, derwaarts gezonden heeft om daar bewaart te worden; volgens hetgeen in het *Perkamentboek van Utrecht* verhaalt word van den Schrijver, die in dien zelfden tijd geleefd heeft. Deze landstreek ziet men met den naam van *Texla Pagus* getekent tusschen de rivier¹⁵ *Kinnem* en de *Hista Seu Isala inferior*, dat is den beneden Yssel, in de kaarten van den Heere Alting (Tab. II. Pars. II.) De drie mindere Graafschappen, waar in deze landstreek verdeelt wierd, ziet men Tab VII. als *Kinhem Comitatus* over de Rivier *Kinnem*, langs de *Noordtzee*, daar nu *Texela*, nu al een Eilandt zijnde, en daarop *Texla Arx*, dat is, het Kasteel, zuidwaarts van *Wierinx-lande*, en noch meer naar het zuiden toe *Ulasalanda Comitatus*, dat is, Graafschap *Waastrandt*, zich uitstreckende bijna tot aan *Hoorn*. Insgelijks *Tab. VIII*, daar *Wierink-Landt* nu al naar een gedeelte als een Eilandt vertoont word, van het vaste landt afgescheiden; naderhandt *West-Frieslandt*; alle besloten tusschen de rivieren de *Kinnem* en de *Isala* of *Isla*. Wat de benaming belangt, de Heer Alting oordeelt niet onwaarschijnlijk, dat *Texel* of *Tessel*, zoo veel wil zeggen als 't Yssel, of Het Yssel, en dat dit Eilandt van de rivier *Sala*, daar naarbij of doorloopende, den naam gekregen heeft: want dat *Tesselstroom*, en *Tesselgat*, niet anders kan betekenen

¹⁵ Volgens Dr. Acker-Stratingh, beter *de Rekere*. Zie 's mans beroemd werk: *Aloude Staat en Geschiedenis des Vaderlands*.

als de *Stroom* en het *Gat* van den Yssel, of Ysaal, dat is, van het Y *Salica*, of *Saliorum*.

Dat het Graafschap *Kinhem*, dat hier *Kinnemun* genoemd wordt, niet is *Kennemerlandt*, toont onze schrijver op het woordt *Kinhem*, en *Kinnemaria*, alwaar van de gifte des Keizers Otto den III aan Diderik den II gesproken wordt; als ook op het woord *Hollandia*, daar de Heer Alting zegt, dat „de zuster van de Keizerinne Theophania getrouwt is geweest aan Arnulphus, den zoon van *Grave* Diderik II.”

Bij denzelfden schrijver vinden wij omtrent *Kinhem* en *Wasaland*, het volgende opgeteekend:

„*Kinhem* wordt in den Giftbrief van Keizer Otto den III van het jaar 985 genoemd een Graafschap (*Gerechtsbank*) van 't landt van Texel (*Pagi Texellensis*:) waarbij dese Keizer behalve andere plaatzen die aan dezen kant des Rhijsns lagen, onder de gehoorzaamheit van *Grave* Diederik den II noch gevoegt heeft het geheele strandt tusschen *Kinhem* en het *Vlie*: hoewel met gansch geen recht, en tegen het vast en gestadig gebruik van de Keizeren uit het Huis van Karel den Grooten. Het *Graafschap* *Kinhem* verscheelt derhalve van *Kennemerlandt* (*Kinnemaria*) dewijl dit legt naar het westen van de rivier *Kinnem*, en alear te vooren door Gifte van Karel den Eenvoudigen onder *Hollandt* gebragt is: doch dit Graafschap is noch ten tijde der Noormannen met dienzelven naam bekent geweest, en van den schrijver Regino, Chinheim genoemd; zoo hij maar *Kennemerlandt* niet mede onder deze benaminge begreepen heeft, omdat hier van

daan eerst bequaame gelegenheit was om den *Rhijn* op te vaaren, en voort te trekken naar *Sunnemaria* of *Dennemarca*; hetwelk hij daar zegt dat geschiedt is. Welke de grenzen zijn geweest van het verder gelegen *Kinhem*, naar het westen en noorden, is baarblijkelijk, namelijk de stroom *Kinnem* en de *Noordtzee*. Doch hoeverre 't zich naar het zuiden en oosten uitgestrekt heeft, is zoo net niet te bepaalen, dan van den zuidtkant, daartegens aangestooten heeft het Graafschap (*Gerechtsban*) van *Maaslandt* (immers zoo als er gedrukt staat) en van den oostkant, die van *Texel*. In de kaarten van den Heere Alting ziet men dit Graafschap *Kinhem* bepaalt tusschen de rivier *Kinnem*, die bij *Petten* in de *Noordtzee* loopt, en tusschen het eilandt *Texel* of de *Helder*, (P. II Tab. VII en VIII.)

Doch in deeze laatste ziet men *Kinnemaria*, zich uitstreckende langs de *Noordtzee* van de rivier *Kinnen* af tot voorbij *Haarlem*: maar nergens tot aan de *Maas* of den *Maaskant*.”

„Wasalant, onder de drie Graafschappen van het Landtschap *Texel* (*Texelensis pagi*) wordt mede getelt *Masalant*. Immers zoo staat in den gedrukten Giftbrief of Handtvest van *Keizer Otto den III*, in het jaar 985, zonder twijfel door eene schandelijke verbasteringe. Want wie zou doch kunnen gelooven dat *Maselandt*, of *Maaslandt*, aan *Texel* grenst?

„Ik gisse derhalven, dat in de oorspronkelijke Handtvest gestaan heeft *Wasalant*, dat is *Westland*, en dat 'er het woordt *Fries* niet tusschen gestelt is geweest, dewijl het zonder dat kenbaar genoeg was; naardien daar gesproken wordt van

Frieslandt gelegen aan den anderen kant van de rivier *Kinnem*. Eveneens als Menco van *Werum*, op het jaar 1256, met diezelfde spreekwijze de *Friezen* aan dezen kant van het *Vlie*, alleenlijk *Westlinge* genaamt heeft. Invoegen *Graaf Diderik de II*, door deze *Gifte* ook recht heeft gekreegen op *West-Fries-Landt*, hetwelk is tusschen 't overgrootte Meer (*de Zuiderzee*) en de kleinere *Meeren*: dat is van het *Y* af tot aan den *Yssel*. Want men vindt geene andere *Gifte*, uit kragt van welke de *Hollandtsche Graven* zich dat recht hebben aangematigt.” (Tot dus verre de *Heer Alting*.) (*Alting*, *Nat. Germ. Infer. Pars II*, fol. 198.)

Dat *Maaslandt* in de voornoemde *Handtvest* van *Keizer Otto den III*, gestelt wordt tot een *zuidergrens* van het *Graafschap Kinhem*, schrijft de *Heer Alting* hierboven (*zie Kinnem*;) hoewel in den *Giftbrief* zelf deze drie *Graafschappen* alleenlijk neffens malkander gestelt worden, *Masalandt*, *Kinhem* en *Texla*; zonder eenige bepalinge van de gelegenheit of *grensscheidinge*. Doch het is te verwonderen, dat noch de *Hoog Edele Heer Douza van Noordtwijk*, noch *Petrus Scriverius* in zijne *Aanteekeningen* over de *Hollandtsche Kronijk*, noch ook *Mattheus Vossius*, noch de *Heer Professor Ant. Mattheus*, dit woordt niet gewraakt, en de *wanschiklijkheit* daarvan aangetoont en verbeterd hebben. Want het is *zonneklaar* dat *Maaslandt*, *Masalanda*, in geenerlei maniere zich tot aan *Kinhem* of *Texel* heeft uitgestrekt. Maar misschien is deze *benaminge*, hoe ongerijmt ook, zoodanig gesterkt en gestaafd door de *achtbaarheid* van *Melis Stoke*, dat niemandt daar aan heeft durven tornen. Want deze zingt aldus in

zijne Rijm-Kronijk:

„In die Graafschap, die men dus noemt,
Kinhem, Texela, ende Maeslant”

Welk woordt, indien het hier een gevoegelijke plaats kan hebben, zonder van verbastering verdacht te zijn, moest men ten minste aanwijzen, wat landstreek dus genoemd is, en van waar men dien naam gekregen heeft; waaromtrent de Uitgever van dien Rijmer ons geen bericht of opening doet. Nu was het wel niet meer omslags te zeggen, dat dit woordt door de Afschrijvers alzo wel bij Melis Stoke is verbastert, als in den Giftbrief zelf. Maar het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat deze schrijver waarlijk zoo geschreven heeft, en dat het Afschrift bij hem gezien, zijnde ruim drie eeuwen nadat de Handtvest gegeven was, toen al door onkunde en door vooroordeel van dezulken, die liever eene kenbare benaming van *Maaslandt*, als eene ongewone en onkenbare van *Waaslandt*

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.